ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH TA'LIM SHAROITIDA OILA VA MAKTAB O‘RTASIDAGI O‘ZARO MUNOSABATLARNI O‘RGANISH

Shokirova Madinabonu Shomurod qizi - ZARMED Universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy boshlang‘ich ta'lim sharoitida oila va maktab o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni modellashtirish haqida bir necha tavsiyalar berib o‘tilgan. A’zolar o‘rtasidagi munosabatlarning xarakteriga ko‘ra oila turlariga misol va izoh berilgan.

O‘zbekiston mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq jamiyat hayotida milliy qadriyatlarni tiklash va ular asosida barkamol avlodni voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga ko‘tarildi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasida “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida turish huquqiga ega” deb ta’kidlanishi bilan birga ota-onalar o‘z farzandlarini voyaga yetganlariga qadar boqish va tarbiyalashga, voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o‘z ota-onalari haqida g‘amxo‘rlik qilishga majbur ekanliklari ko‘rsatilgan.

Darhaqiqat, oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash kelajagimiz garovidir. Shuning uchun ham bolalarda yoshligidanoq milliy urf-odatlar, udumlar, an’analar va axloqiy madaniyati haqidagi tushunchalarni shakllantirish, oilaga bog‘liq. Bolaning pok va sof sadoqat, ma’naviy jihatdan yuksak bo‘lib o‘sishi, oilaga, oilaning mustahkam, tinch va totuvligiga bog‘liq. Chunki, unda tarbiyalanayotgan yosh avlod ham ma’naviy jihatdan yetuk, sog‘lom, mustaqil fikrli komil inson bo‘lib voyaga yetadi. Albatta bolaning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi oila totuvligi, uning davomiyligi oila a’zolarining ruhiyatiga o‘zligini qanchalik darajada anglaganligida, o‘z mustaqil fikriga, dunyoqarashiga, chinakam insoniy fazilatlarga ega bo‘lgandagina to‘laligicha ta’minlanadi.

A’zolar o‘rtasidagi munosabatlarning xarakteriga ko‘ra oila turlari:

Quyidagi I.P.Podlasoy tomonidan oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlarning xarakteriga ko‘ra turlarga ajratilgan oilalarning tavsifi keltiriladi:

1. Bolalar hurmat qilinadigan oilalar. Bunday oilalarda bolalarga hurmat bilan yondashiladi, ularga mehr-muhabbat ko‘rsatiladi. Ota-onalar farzandlarning faoliyati bilan qiziqadilar, muammolari to‘g‘risida ma’lumotga ega bo‘ladilar. Bolalarning fikrlarini hurmat qilgan holda hayotiy masalalarni hal qilishda amaliy yordam ko‘rsatishga urinadilar. Farzandlarning qiziqishlari rivojlantiriladi. Bu farzandlarning tarbiyasi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Bu kabi oilalarda bolalar tashabbuskor,

mustaqil, ahil, inoq bo‘lib voyaga etadilar, o‘zlarini baxtli his qilishadi. Ota-onalar ham, bolalar ham oila a’zolarining o‘zaro muloqotidan qoniqadilar. Oiladagi shaxslararo munosabatlarda a’zolarning umumiy axloqiy qiyofalari aks etadi. Tartiblilik, ochiqlik, o‘zaro ishonch, munosabatlardagi o‘zaro tenglik bu turdagi oila a’zolari uchun xos bo‘lgan asosiy ma’naviy-axloqiy sifatlar sanaladi.

2. Rahmdil oilalar. Ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlar o‘rtacha darajada ijobiylik kasb etadi. Biroq, oila a’zolari o‘rtasida ota-onalar ham, bolalar ham o‘tmaydigan aniq masofa mavjud. Bolalar oilada o‘z o‘rnilarni bilishadi, otaonasiga itoat etishadi. Bolalarga nima zarurligini ota-onalarning o‘zlari hal qiladi. Farzandlar gapga quloq soladigan, g‘amxo‘r, ahil, inoq bo‘lib voyaga etishadi, biroq, kamdan kam holatda tashabbuskor bo‘lishadi. Ular ba’zan o‘z fikriga ega bo‘lmaydi, boshqalarga tobe bo‘lib qoladi. Ota-onalar farzandlarning qiziqish va ehtiyojlaridan xabardor bo‘lishadi. Shu bilan birga farzandlar o‘zlarining muammolarini ota-onalari bilan muhokama qilishadi. Bu turdagi oilalarda namoyon bo‘ladigan salbiy holat – ota-onalar tomonidan farzandlar rivojlanish dinamikasining hisobga olmaganligi sanaladi. Shu sababli ota-onalarning o‘z farzandlariga yanada ko‘proq g‘amxo‘rlik ko‘rsatishlari talab etiladi.

3. Iqtisodiy yo‘nalgan oilalar. Bu kabi oilalarda asosiy e’tibor oilaning iqtisodiy ta’minlanganligiga qaratiladi. Bolalar yoshligidanoq hayotga amaliy (pragmatik) yondashishga, barcha narsadan o‘zlari uchun qulaylik yaratishga o‘rgatiladi. Farzandlar yaxshi o‘qishga da’vat etiladi, biroq, asosiy maqsad – oliy ta’lim muassasasiga kirishdangina iborat bo‘lib qoladi. Ota-ona va bolalarning ma’naviy dunyosi qashshoq. Oilaviy munosabatlarda bolalarning qiziqishlari hisobga olinmaydi, faqat “foydali” tashabbuslari qo‘llab-quvvatlanadi. Buni garchi to‘liq ma’noda ijtimoiylashish deb atab bo‘lmasa-da, bolalar tengdoshlariga nisbatan ertaroq “voyaga etadilar”. Ota-onalar bolalarning qiziqish va ehtiyojlarini anglashga intiladi. Farzandlar ham buni tushunishsa-da, biroq, ba’zan ota-onalarning bu boradagi harakatlarini qabul qilisha olmaydi. Buning asosiy sababi – ota-onalarning pedagogik madaniyati nihoyatda past ekanligi bilan belgilanadi.

4. Adovatli oilalar. Farzandlar uchun oila – ular yoqtirmaydigan maskan. Otaonalar o‘z farzandlariga ishonmaydi, ularga nisbatan ishonchsizlik bildiriladi. Bolalar tez-tez jismonan jazolanadi. Farzandlar bir-birlari bilan ahil emas, shu bilan birga ota-onalariga yomon munosabatda bo‘lishadi. Oilada farzandlar o‘zaro hamda tengdoshlari bilan hamjihat bo‘la olishmaydi. Ta’lim muassasasiga nisbatan salbiy munosabat shakllangan. Qolaversa, farzandlarning ba’zan oiladan qochib ketish holatlari ham kuzatiladi. Oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlar shunday mexanizmga asoslangan: farzandlarning xulq-atvori, hayotiy qarashlari oilada ziddiyatlarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi, munosabatlar jarayonida hamisha ota-onalar haq bo‘ladi.

Buning sababi – ota-onalarning hayotiy tajribaga egaliklari, yosh xususiyatlariga ko‘ra farzandlar tomonidan ota-onalarning oila rivojidagi o‘rni, rolining to‘g‘ri baholay olinmasligi hisoblanadi. Ota-onalar ko‘p holatlarda farzandlarning hulq-atvoridan asosli ravishda xafa bo‘lishadi. Biroq, aynan shu holat, bir tomondan, farzandlarning o‘qishlariga ziyon etkazsa, ikkinchi tomondan, ularning amoral xulq-atvorga ega bo‘lishlariga sabab bo‘ladi. Ushbu vaziyatlardan chiqish uchun ota-onalar farzandlarining xulq-atvor motivlarini etarli darajada anglashga urinishlari, ular tomonidan ko‘rsatilayotgan vaj (bahona) va dalillariga alohida e’tibor qaratishlari talab etiladi.

5. Antisotsial oilalar. Bu turdagi oilaning farzandlari uchun oila – bolalar uchun ularni kutmaydigan, sevmaydigan kishilar istiqomat qiluvchi boshpana sanaladi. Ota-onalar amoral hayot tarzini o‘zlashtirib olishgan. Ular o‘zaro ziddiyatlarga borishadi, o‘zaro munosabatlarda bir-birlariga hamda bolalarga po‘pisa qilishadi, spirtli ichimliklar iste’mol qilishadi. Mazkur oilalar tomonidan bolalarga ko‘rsatiladigan har qanday ta’sir salbiy xususiyatga ega. Bunday oilalarda yashayotgan bolalar ko‘p holatlarda davlat qaramog‘iga olinadi. Ijtimoiy pedagogika sohasida uzoq yillar davomida bir qator tadqiqotlar olib borgan M.A.Galaguzova ijtimoiy holati nuqtai nazardan oilalarning quyidagi turlarini ajratib ko‘rsatish taklifini ilgari surgan.

Oilada mehr-muhabbatning ustuvorligi bolada ma’naviy-axloqiy tarbiyalashning asosini tashkil etadi. Biroq oila, o‘z mazmun-mohiyatiga ko‘ra har bir farzand uchun o‘ziga xos xarakterli xususiyatlarga ega. Bunda o‘zaro hurmat va qattiq tartib, oila a’zolarining o‘z burchlari, bir-biriga nisbatan ezgulik, mehr-oqibat, yaxshi va munosib tarzda yashash, oilasining, qarindosh-urug‘lari va yaqin odamlarining, qo‘shnilarining omon-esonligi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish bolani ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

Oila hayotini tarbiyaviy jihatdan to‘g‘ri tashkil qilish uchun o‘qituvchilar, keng jamoatchilik pedagogika fani orqali aholiga ko‘maklashishi, ota-onalarga tarbiyaviy bilim berish tizimini ishlab chiqishlari lozim. Pedagog olimlar tadqiqotlarida isbotlanganidek, oilaviy tarbiyaga doir ishlar quyidagi sharoitlarda bajarilsa, tarbiya samaradorligi yanada oshadi:

1. Ta’lim muassasasi o‘zining barcha ta’sirlari majmuini oilaviy tarbiya jarayoniga izchil yo‘naltirsa.

2. O‘qituvchilar jamoasi oila bilan o‘zaro hamkorligi davrida o‘zlarining etik-pedagogik tarbiyaviy talablarini to‘g‘ri tashkil etsa.

3. Ta’lim barcha bo‘limlari va ishlab chiqarish muassasalari va korxonalar hamkorlikda tashkilotchi ota-onalarni tarbiyaviy jarayonga uyushtirsalar.

4. O'qituvchilar tomonidan oilaviy tarbiyaga rahbarlikni o'quvchilar ta'lim muassasasiga kelmasidan oldin boshlasalar va bu ish ularning barcha o'quv yillarida davom ettirilsa.

Tarbiyaviy madaniyatning samaradorligini oshirishda ota-onalar majlisi muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilar ota-onalar majlisiga puxta tayyorgarlik ko'rishlari lozim bo'ladi.

Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar:

Ota-onalar bilan o'tkaziladigan suhbatlar. Suhbatlar yakka va umumiy tarzda olib boriladi. Ilk suhbat chog'ida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyasilash, ularda ma'naviy-axloqiy madaniyat unsurlarini qaror toptirish muvaffaqiyatini ta'minlash kafolati bo'lgan ota-onalar va farzandlarning ijtimoiy onglilik hamda faollik darajasini aniqlashga yordam beruvchi anketa so'rovlarini o'tkazish mumkin. So'rovnomalar ikki turda bo'lib, ulardan birinchisi har bir o'quvchining umumiy portretini tasvirlovchi, diagnostik tavsifga ega, ikkinchi turdagi so'rovnoma esa ota-onalarning ijtimoiy tarbiyasini yo'lga qo'yish, farzandlar ma'naviy madaniyatini shakllantirishga nisbatan ularning shaxsiy munosabatlarini aniqlashga xizmat qiluvchi so'rovnomalardir.

Muntazam olib boriladigan ota-onalar bilan o'tkaziladigan yig'ilishlar maktab va oila o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash va izchil ishlarni olib borish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Hozirgi jadal jarayonda moliyaviy sharoitni ijobiylashtirish maqsadida oila boshi hisoblanmish otalarning maktablardan uzoqlashishi, bu borada faqat o'quvchi onasi yoki yaqin qarindoshlarining aloqadorligi biz yechmoqchi bo'lgan muammoning yechimini qiyinlashtiradi. Har oylik o'quvchining o'zlashtirish darajasi, xulq-atvori haqidagi ma'lumotlar ota-onalar bilan tahlil qilinishi zarur. Doimiy o'sib borish yo aksincha o'zlashtirishning pasayishi ko'rsatilib, uni yaxshilash va yaxshi natijalarni davomiylashtirish ishlari olib borilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi
2. Подласый И.П. Педагогика. – Москва: Владос, 2003. – С. 207-210.
3. Oila pedagogikasi G' Hasanboyeva O. va b. – Toshkent: Aloqashi, 2007.
4. Tarbiyaviy ishlar metodikasi R.Mavlonova, N.Raxmonqulova, B.Normurodova "Tib-kitob" nashriyoti – Toshkent-2010